

Cservák Csaba¹

Az Alkotmánybírósági választójogi szerepéről²

Absztrakt

Bár szinonimának tűnik, de a választójog alapjogi és a választójog alkotmányossági vetülete nem teljesen azonos értelmű kifejezések. Az egyes államok alkotmánybíróságai a választójogot az absztrakt normakontroll keretében védik. Az alapjogvédelem másik aspektusa a konkrét ügyekre kiterjedő alapjogi bírászkodás. A bírói döntéssel szembeni alkotmányjogi panasz 2012. óta hatékony lehetőséget biztosít erre.

Az alapjogvédelem választójogi nézőpontjából kiemelt jelentőségű a jogegyenlőség és a diszkrimináció tilalma. Fontos kérdés az alkotmányosság aspektusából a népszuverenitás, a demokrácia, a hatalommegosztás, a jogállamiság és a pluralizmus. A zsinórmértéknek tekinthető német Alkotmánybíróság mellett más államokban is előfordul, hogy a választási bírászkodás kiemelt hatáskörét képezi a taláros testületeknek.

Kulcsszavak: alapjogvédelem, Alkotmánybíróság, választójog, hatalommegosztás, diszkrimináció tilalma, jogállamiság

Abstract

While they may seem synonymous, the fundamental and the constitutional aspects of the right to vote are not entirely identical concepts. The constitutional courts of individual states protect the right to vote within the framework of abstract norm control. Another aspect of fundamental rights protection is fundamental rights adjudication extending to specific cases. Since 2012, constitutional complaints against judicial decisions have provided an effective opportunity for this.

From the perspective of fundamental rights protection in relation to right to vote, the principles of equality before the law and the prohibition of discrimination are of paramount importance. From the aspect of constitutionality, key issues include popular sovereignty, democracy, separation of powers, the rule of law, and pluralism.

Besides the German Federal Constitutional Court, which can be considered a benchmark, electoral adjudication constitutes a prominent jurisdiction of judicial bodies in other states as well.

Keywords: fundamental rights protection, Constitutional Court, right to vote/suffrage, separation of powers, prohibition of discrimination, rule of law

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közjogi Intézet, Alkotmányjogi és Egyházjogi Tanszék, tanszékvezető, egyetemi tanár

² DOI szám: 10.59558/jesz.2024.4.18

I. Bevezetés

Ezen ünnepi lapszámban a szerző igyekszik klasszikus kutatási területeinek foglalatát megalkotni, részben visszatekintve korábbi (a Jogelméleti Szemlében megjelent) publikációira.³ Így az alapjogvédelem, az alkotmánybíróság, illetőleg a választási jog kapcsolatáról értekezünk.

Ha a választójog Alkotmánybírósággal összefüggő vetületeit vesszük górcső alá, akkor rögtön két distinkciót kell rögzítenünk. Bár szinonimának tűnik, de a választójog alapjogi és a választójog alkotmányossági vetülete nem teljesen azonos értelmű kifejezések. Az Alaptörvény ugyanis természetszerűleg nem csupán alapjogokból áll. (Természetesen benne foglaltatnak alapelvek, államcél, sőt kvázi tételesjogi szabályok is.)

Az előbbi distinkció részben összefügg a következővel. Amennyiben ugyanis az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségéből indulunk ki, az alkotmányos alapjogokat (és alapelveket) általános jelleggel, kvázi jövőre nézve, elvi síkon kell védeni. Ebből eljárásjogilag következik, hogy az egyes államok alkotmánybíróságai a választójogot (a választásra vonatkozó joganyagot) az absztrakt normakontroll keretében védik. Az absztrakt normakontroll lehet előzetes és utólagos. Utóbbi a gyakoribb ezen területen (is), bár ne feledjük a választási regisztrációra vonatkozó előzetes normakontrollt. Ezen eset azért is unikális, mert nem a köztársasági elnök, hanem maga az Országgyűlés fordult a taláros testülethez.⁴ A fenti eljárásokban az Alkotmánybíróság megsemmisítheti az Alkotmánynak ellentmondó normákat; a megsemmisítés alapja lehet államcél vagy alapérték megsértése is, nem csupán alapjogé. Felmerülhet továbbá az Alaptörvény tételesjogi rendelkezéseinek való ellentmondás is. Például, ha „a törvények törvénye” kimondja, hogy a parlament létszáma 199 fő, de a választási rendszerről szóló törvény mondjuk 200 főnyi Országgyűlést hozna létre, az egyértelmű alaptörvény-ellenesség.

Eljárásjogilag azonban az alapjog védelem egy másik aspektusa is felmerül. Nevezetesen a konkrét ügyekre kiterjedő alapjogi bíraskodás. Az Alkotmánybíróság ugyanis nem csak normakontroll, hanem alkotmányjogi panasz keretében is érintkezhet a választójoggal. Erre a korábbi alkotmány és alkotmánybírósági törvény alapján kevesebb esély volt. A 2012-től hatályos valódi alkotmányjogi panasz ugyanis lehetővé teszi a bírói döntések alkotmánybírósági megtámadását. Vagyis az, hogy nem csupán elvont jogszabályokkal szemben lehet az Alkotmánybírósághoz fordulni, hanem az érintettek egyedi ügyekre kiható hatállyal kérhetnek kvázi jogorvoslatot a testülettől. Természetesen igen sok függ a részletszabályoktól,⁵ különös tekintettel a befogadási feltételektől.⁶ Hazánkban a valódi (bírói döntéssel szembeni) alkotmányjogi panasz 2012-től megteremtett rendszerében számarányát tekintve igen kevés az érdemben elbírált ügy. Mivel (mint alább látni fogjuk) a választási bizottságok döntéseivel szemben bírósági felülvizsgálat kérhető, ez utóbbiakkal szemben viszont igénybe vehető az alkotmányjogi panasz.

³ E sorok írója a Jogelméleti szemlében publikált – sok egyéb mellett – az alkotmánybíraskodásról, a kisebbségekről/nemzetiségekről, választójogról, az alapjogi rétegről, a véleménynyilvánítás szabadságáról, a hatalommegosztásról, a kormányzatról, a népszavazásról, a jurisztokráciáról, a választási szervekről és a modern technológia jelentőségéről.

⁴ Ld. 1/2013. (I. 7.) AB határozat

⁵ Juhász Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa. In Varga István (szerk.): *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 119-132. o.

⁶ Ebben különösen fontosak számunkra a jogintézmény németországi tapasztalatai. Ráadásul a német Alkotmánybíróság egyik kamarájának igen komoly „választási bizottsági” hatáskörei vannak. Vö. Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.*, HVG-ORAC, 2019, 502-515. o.

Bár a fenti kitétel választási ügyekben nem egyértelműen áll fenn. Más esetekben a testület jogértelmezési kérdéseket lényegében egyáltalán nem fogad be.⁷ A 31/2013. (X. 28.) AB határozatban a testület a jelölésért való juttatás tilalma alól – helyesen – kivonta a párt aktivistáit, tehát az ajánlásokat gyűjtő pártaktivistákat eszerint lehet jutalmazni. Az 1/2014. (I. 21.) AB határozat értelmében, bár a törvény szerint munkahelyen tilos ajánlószelvények gyűjtése, az Országház épülete nem számít a képviselők munkahelyének. Mindkét határozat a teleologikus jogértelmezésre alapozott, és a jogintézmények céljából indult ki, amikor megsemmisítette az alapul szolgáló kúriai határozatokat. (Bár a döntések logikája elfogadható, mégis elgondolkodtató, hogy a sok ügy befogadásáról őrizkedő testület szűk értelemben véve lényegében jogértelmezési kérdésekben, mondhatni *contra legem* vállalta fel a döntést. Elvileg az is elképzelhető lett volna, hogy az AB mulasztásban megnyilvánuló Alaptörvény-ellenességet állapít meg, és az említett joghézagok vonatkozásában a törvény magyarázó kiegészítését rendeli el.) Az utóbbi esetben a testület egyértelműen jogértelmezést folytatott le, méghozzá a választási eljárási törvény egyik rendelkezésének értelmezését.

Az Alkotmánybíróság melyik hatásköre érintheti még a választási jogot? Az Alaptörvény elvi értelmezése, az Országgyűlés népszavazás elrendelésével összefüggő határozatának vizsgálata és a hatásköri bíraskodás mindenképpen megemlítendő ennek kapcsán.⁸

A bevezető gondolatok kapcsán kell utalnunk a témával való azon összefüggésre, hogy az Alaptörvény 28. cikke a bírói jogértelmezés egyik zsinórmértékévé teszi az alkotmányosságot és az alapjogokat. Ez tehát, mint hangsúlyozzuk, nem az Alkotmánybíróságra, hanem a rendes bíróságokra (és választási bizottságokra) irányadó. Mivel a választójog alkotmányos alapjog, ez mindig értelmezési támpont lehet a választójogi normák interpretációjánál. Miképpen lehet a választási jogszabályok értelmezési szempontja az alapjogok aspektusa? Például egy korlátozó jogszabály értelmezésénél a választójogot biztosító (és nem elvonó) interpretációt kell előnyben részesítenünk.⁹

⁷ E kérdéskört talán leginkább a 3173/2015. (IX. 23.) AB határozat próbálja elvi szinten tisztázni.

⁸ A nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálata is felvetődhet, de álláspontom szerint nem csak ritka, de aggályos is lenne, ha nemzetközi jogi aktus beleavatkozna egy állam választási jogába – természetesen ide nem értve az emberi jogi és esetleg jogállamisági szempontokat. Ezek azonban az Alaptörvényben is benne foglaltatnak és a már említett többi hatáskört érintik. A köztársasági elnök felelősségre vonása akkor érintheti a témát, ha az államfő ad absurdum választójogi szabályt sértene meg. Vö. Balassa Judit: Az Alkotmánybíróság hatáskörei az új törvény szerint. In KRE-DÍt, 2020/2. szám, <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/balassa-judit-az-alkotmanybirosag-hataskorei-az-uj-torveny-szerint/>

⁹ Napjaink gyakorlata, hogy ha az ajánló íveken az ajánlást gyűjtő személy személyi azonosítója hibás, akkor az összes általa gyűjtött ajánlás érvénytelen – az így jelöltként indulni szándékozó személy passzív választójogát kiüresíti. (Ld. például Pest Vármegyei TVB 132/2024. (5.10.) sz. határozat.) Ezt a részkérdést egészen precízen egyetlen norma sem rendezi. (Tág értelemben ez egy joghézag.) A 2013. évi XXXVI. törvény (Ve.) 50. § (1) bekezdése értelmében, ha a határozatban név-, szám- vagy más elírás van, a választási bizottság, illetve felhatalmazása alapján a választási bizottság elnöke a hibát kijavítja, ha az nem hat ki az ügy érdemére. Az előbbi szakasz ugyan kifejezetten a választási bizottság hibájára vonatkozik, de a törvény alapelveinek helyes felfogása szerint, ha a hivatalos testületnek is joga van hibázni és azt kijavítani, akkor természetes, hogy a választópolgárnak is meg kell adni a jogot erre. Másrészt a hiba nem hatott ki az ügy érdemére. Az ajánlást adó választópolgárok *kiléte és létszáma* ugyanis nem kérdőjeleződött meg. Az aláírást gyűjtő személy beazonosítása is egyértelmű volt. Más lenne a megítélése annak, ha például az érintett személy neve lenne hibás. Akkor felvetődhetne, hogy esetleg a választópolgárok nem a hibás név tudatában adták-e le az ajánlást. A személyi szám tekintetében ilyen fel sem vetődhet. A Ve. 126. § szakasza sem tekinti érvénytelenségi oknak, ha az ajánlást gyűjtő személy adataiban hiba van. Jóllehet visszautal a 122. § paragrafusra (amely szerint fel kell tüntetni a személyi számot), de semmi nem alapozza meg, hogy pusztán az ajánlást gyűjtő személy adatainak adminisztratív hibája az összes ajánlás érvénytelenségét vonná maga után. Ez aránytalanul sérelmes jogkövetkezmenyt jelentene. Az érintett személy ugyanis egyértelműen beazonosítható. (És egy másik íven megtalálható a hibátlan személyi száma.) A támadott értelmezés súlyosan sérti *kifejezetten az ajánlást adó választópolgárok választójogát*, szükségtelenül és aránytalanul korlátozza azt. Továbbá a döntés sérti a Ve. 2. §-ában foglalt alapelveket. Különösen az alábbiakat: b) önkéntes részvétel a választási eljárásban, c) esélyegyenlőség a jelöltek és a jelölők szervezetek között,

Az alapjogok csoportosíthatóak – saját dogmatikai besorolásomként – konkuráló alapjogokként és nem konkuráló alapjogokként. Előbbi kategória esetében az egyik személy által minél inkább érvényesített, hatékony alapjog-gyakorlás csorbítja a másik személy alapjogait. Legtipikusabban ilyen a választójog. (Ha egyik képviselőt x számú választópolgár juttat mandátumhoz, a másikat 2 X, akkor nem nehéz belátni: utóbbiak alapjoga fele annyira hatékonyan érvényesül. Legélesebben a választási küszöb esetében üresedik ki a kiesettek szavazók választójoga. Egy fej-fej melletti egyéni körzetben ad absurdum pár szavazat is eldöntheti a választási kimenetelét. Ilyenkor az egyik jelöltre voksolók jogi érdeke, hogy a másik jelölt hívei lehetőleg ne éljenek választójogukkal. Ha élnek vele, az esetlegesen megakadályozza az ellentábor alapjog-érvényesítését.)

Arra is rá kell mutatnunk, hogy nem minden állam alkotmányos, amelynek formailag van alkotmánya. Az alkotmányosság egy elvont, ideális alkotmánynak való megfelelést mérí¹⁰, és léteznek több évszázada kikristályosodott feltételei.¹¹ A kategóriák részben összeforrnak, lényegében egymást is erősítik, de adott esetben konkurálnak is. Az alkotmányosság részét képező hatalommegosztás eszméje a közbeszédben szorosan összefügg a demokráciával, noha rendkívül érdekes, miszerint egyes értelmezések szerint a kettő között ellentmondás feszül. Vagyis az alkotmányosság és hatalommegosztás egyes intézményei antidemokratikusak. Ezen fogalmi ellentmondások azonban koherens értelmezéssel feloldhatóak. Az előbbi fogalmakat („önmeghatározó normákat”) egymásra és az emberi méltóság alapértékére tekintettel kell interpretálni.¹² Az alkotmányosság eszméje nemzetközi trendeknek való megfelelés mellett természetesen rendelkezhet hazai sajátosságokkal¹³, amit az adott állam alkotmányos identitása¹⁴ is meghatároz.

e) jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás. Utóbbit különösen azáltal sérti, hogy a választási bizottság nem hívta fel azonnal a választópolgárt a hiba orvoslására. Akkor még határidőben korrigálhatók lettek volna az ajánlások. Az Alkotmánybíróság a 15/1991. (IV. 13.) AB határozatában (ABH 1991, 40.) általános érvennyel mondta ki, hogy a korlátozás nélkül használható, általános és egységes személyazonosító jel (személyi szám) alkotmányellenes. Az Alkotmánybíróság határozatában rámutatott arra, hogy az információs önrendelkezési jogot csak elkerülhetetlen esetben lehet alkotmányosan korlátozni, akkor, ha a korlátozás elkerülhetetlenül szükséges, és az a korlátozással elérni kívánt célhoz képest arányos. Az Alkotmánybíróság kiemelte azt is, hogy az Alkotmány alapján az önrendelkezés korlátozhatatlansága alóli indokolt kivételeket csak törvény határozhatja meg, feltéve, hogy a korlátozás az alapjog lényeges tartalmát nem érinti. Ennek ellenére a személyi szám használatban maradt, de pusztán annak elírása álláspontom szerint semmiképpen sem vonhatja maga után a választópolgárok ajánlásának ignorálását, mert egy alapjog lényeges tartalmát korlátozná.

¹⁰ Ráadásul az alkotmányosság fogalma az igen képlékeny alkotmányos identitás kategóriájával is összefügg. Vö. Stumpf István: Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2021, 268.

¹¹ Az alapvető tankönyvek – kis különbségekkel – evidenciaként e körben tárgyalják az emberi jogokat és az azt érvényesítő intézményrendszert, a népszuverenitást, a demokráciát, a pluralizmust, a jogállamiságot és a hatalommegosztást. Ld. Gárdos-Orosz Fruzsina – Schweitzer Gábor: Alkotmány és alkotmányosság. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba – alapfogalmak. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 30-31. o., ill. Trócsányi László: Alaptanok. In Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba – az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 67-75. o.

¹² E fogalmak összefüggéséről Ld. Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen – értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 142-146. o., ill. Tóth J. Zoltán: Demokrácia, jogállamiság és alkotmánybíráskodás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2020., 217. o.

¹³ Vö. Orbán Balázs: A magyar alkotmányosság karaktere. In Orbán Balázs – Szalai Zoltán (szerk.): Ezer éve Európa közepén - A magyar állam karaktere. Mathias Corvinus Collegium - Tihanyi Alapítvány, Budapest, 2019, 311-327. o.

¹⁴ Ez vezet el bennünket az alkotmányos identitás problémájához. Eszerint – leegyszerűsítve – létezik a tagállami alkotmányoknak egy olyan lényegi része, mintegy érinthetetlen magja, mely nélkül az adott állam nem lehetne az adott állam. Ha az egész ország alkotmánya nem is, de ez az alkotmányos identitás kvázi az uniós jogalkotás felett áll. Vö. Trócsányi László: The dilemmas of drafting the Hungarian fundamental law: constitutional identity and European integration. Schenk Verlag, Passau, 2016, 250. p., Szmodis Jenő: az alkotmány magja és annak védelme. 2. o. Jogelméleti Szemle, 2013/2. szám, <https://jesz.ajk.elte.hu/szmodis54.pdf>, ill. Lukácsi Dániel Csaba: Az

A normakontrollra irányuló eljárásban konkrét, Alaptörvényben foglalt cikk sérelmére, az alkotmányjogi panasz eljárásban Alaptörvényben foglalt jog megsértésére kell hivatkozni, mely feltételeket a testület rendkívül szigorúan vesz.

Ebből következőleg az alkotmányosság elvi megsértésére alapozni egy indítványt aligha lehet, pusztán az abba sorolható alapelvek (alapjogok) konkrét megsértésére.

II. Alapjogvédelem és választójog

Maga a választójog (amely magában foglalja a népszavazáshoz való jogot is) bizonyos értelemben a legkardinálisabb politikai alapjog, a politikai alapjogok eredete és eredője. Szinte az összes politikai jellegű alapjoggal kölcsönösen kiegészítik egymást. Mi értelme van a választásoknak, ha a választópolgárok nem mondhatják el véleményüket? Mit ér a választójogosultság, ha az emberek elszigeteltek egy esetleges elnyomó hatalommal szemben és nem hozhatnak létre szervezeteket? Fordítva is igaz; az előbb említett alapjogok kiüresednek a szabad választójog hiányában. Az emberi méltósághoz való jog megítélése igen összetett – eleve, de témánk szempontjából különösen.¹⁵ Ez a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (Ve.) alapelvei közül leginkább (az önrendelkezési jogon keresztül) az önkéntes részvétel és a fogyatékossgal élő személyek segítségének kategóriájában manifesztálódik.¹⁶ Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezen, igen képlékeny alapjogok választójogi beszámítási pontjait, egyfajta konkretizálási zsinórmértékeit jelentik az alapelvek.¹⁷

Az alapjogok érvényesülésének legfőbb garanciája az alkotmánybíráskodás. (Az egyéb alapjogvédő szerveket is megemlíthetjük természetesen, főképpen az ombudsman még elsődleges alapjogvédő szerv.¹⁸) Természetesen ez akár megvalósulhat decentralizált és centralizált rendszerben. Témánk szempontjából először is annak van jelentősége, hogy a választásokkal kapcsolatos jogszabályokkal szemben normakontrollt lehessen kérni, és alkotmányellenességük esetén az ország alkotmánybírósága megsemmisíthesse azokat.¹⁹

alkotmányos identitás. In KRE-DIt, 2018/2. szám, <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/lukacs-daniel-csaba-az-alkotmanyos-identitas/>

¹⁵ Ha az emberek egyenlő méltóságának a biztosítását tekintjük célnak, akkor a komparatív követelmények a hangsúlyosak. Abban az esetben azonban, ha a cél a személyiség, vagy a személyiség egyes elemeinek (mint amilyen a magánszférához való jog, a cselekvési szabadság vagy éppen az önrendelkezési jog) védelme, a nem komparatív követelményeket kell érvényre juttatni. Ebben a megközelítésben a méltósághoz való jog „anyajog”, melyből levezethető minden olyan alapjog, mely az egyéni autonómia védelmét célozza. Ld. Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. 208. o. In Jogelméleti Szemle, 2015/4. szám, 206-218. o., http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.pdf, ill. Lajos Edina: Az eutanázia alapjairól a pandémia korszakában. In Lajos Edina (szerk.): Alkotmányosság a pandémia korszakában. Lícium-Art, Budapest, 2021, 14. o.

¹⁶Ld. 2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról, 2. §: A választási eljárás szabályainak alkalmazása során érvényre kell juttatni a következő alapelveket...

b) önkéntes részvétel a választási eljárásban (Ez az önrendelkezési jog leképeződése. – Cs. Cs),

c) esélyegyenlőség a jelöltek és a jelölő szervezetek között, (Természetesen a jogegyenlőségen keresztül ez is összefügg az emberi méltósággal.)

d) a fogyatékossgal élő választópolgárok joggyakorlásának elősegítése.

¹⁷ Az emberi méltósághoz való jog beszámítási pontjairól ld. Az emberi méltóság korábbi és új alkotmányos normáinak összehasonlításáról ld. Deli Gergely – Kukorelli István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon. In Jogtudományi Közlöny, 2015/7-8. szám, 337-347. o.

¹⁸ Az elsődleges és másodlagos alapjogvédő szervekről ld. Lajos Edina: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere, k. n., 2021, 1-4. o.

¹⁹ Magam – mint civil indítványozó – a választási rendszert alapon befolyásoló 47/2006. (X. 5.) AB határozatot emelem ki, mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapításáról a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény 89. § (1) bekezdésében foglalt igazolás jogintézménye tekintetében. Az indok, hogy az Országgyűlés nem teremtette meg maradéktalanul a régi Alkotmány 71. § (1) bekezdésébe foglalt egyenlő választójog alapelvéből következő követelmények érvényesülését biztosító jogszabályi feltételeket. A támadott

Mindazonáltal egyes esetekben az alkotmánybíróági aktivizmusnak is vannak kritikussai, tekintettel a választójogi kötődésű ügyekre. Eszerint a világ egyes alkotmánybíróáságai egyes jogági folyamatok garanciális pontját alkotmányos alapjogként rögzítik. A kritika szerint akként fogják fel ezen garanciális pontot, hogy aztán az egész folyamatra kiterjesztik az alkotmányos alapjogot, kvázi kivonva az eljárás többi részét is a törvényhozás alakítási szabadsága alól.²⁰

Az új Ve. egy külön specializált, gyorsított alkotmányjogi panasz lehetőségét vezeti be. A Ve. 233. § paragrafusa értelmében a választási szerv határozatával kapcsolatos jogorvoslati eljárásban hozott *bírói döntés elleni alkotmányjogi panasz* a sérelmezett döntés közlésétől számított három napon belül nyújtható be az Alkotmánybíróáshoz. Az Alkotmánybíróáság a választási szerv határozatával kapcsolatos jogorvoslati eljárásban hozott bírói döntés elleni alkotmányjogi panaszról az Alkotmánybíróáságról szóló 2011. évi CLI. törvény 56. §-szakasza szerint a beérkezésétől számított három munkanapon belül, a befogadott alkotmányjogi panaszról további három munkanapon belül dönt. (Természetesen a jogerő kérdése miatt az alkotmánybíróásági út nem a választási bizottság határozata, hanem az annak bíróásági felülvizsgálata során hozott bírói döntéssel szemben vehető igénybe.)

Az alkotmány választójogon belüli érvényesülésének még megkerülhetetlen aspektusa, hogy közvetlenül az Alaptörvényt alkalmazzák-e a választási szervek. A rendkívül érdekes és összetett kérdéskör²¹ konkrét vetülete jelen ügyben, hogy a népszavazási kérdés megengedhetőségéről közvetlenül az Alaptörvény alapján²² dönt a Nemzeti Választási Bizottság.

Álláspontom szerint a formális jogállamiság²³ (konkrétan az abból levezetett jogbiztonság) elvét szolgálja, de a demokrácia elvét sérti, hogy a választási eljárásban nincs perújítási/újrafelvételi lehetőség.

Az új Ve. is – a korábbihoz hasonlóan – a 3 napos eljárási határidőket (mely eleve szinte abszurdan rövid) jogvesztőnek tekinti.²⁴ Ezen szabály generális jellege jelentős elméleti veszélyeket rejt magában, mely az alábbi gondolatmenettel igazolható. Amennyiben egy szoros verseny esetén választópolgárokat a szavazás napján ad absurdum emberrablással akadályoznak meg a voksolásban, még ha ezt később a büntetőbíróáság az elkövetők több éves

rendelkezések alapján visszaélésre volt lehetőség akkor, ha a választópolgár igazolással szavaz az első fordulóban és a választás első fordulója eredményes. Ilyen esetben elvileg akár a lakóhelyén, akár igazolással egy másik olyan választókerületben, ahol az első forduló eredménytelen volt, újabb jelölt megválasztásában vehet részt, kizáró szabály hiányában.

²⁰ Pokol Béla: Alkotmánybíráskodás – szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben. Kairosz Kiadó, Budapest, 2014, 56. o.

A jogtudós-alkotmánybíró kifejezetten e körben említi kritikaként a népszavazáshoz való jogot.

²¹ Ld. erről Cservák Csaba: Az alapjogok (és az Alaptörvény) érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról. In Jogelméleti szemle, 2017/3. szám, 15-25. o. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_3.pdf

Érdekes, hogy az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdése szerint a pártok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak. Nyilván a „közvetlenül”-kifejezés értelmezése meglehetősen szubjektív, de álláspontom szerint az alkotmányos norma következetes érvényesítésének nem felelne meg a választási bizottsági tagok visszahívhatósága. (Ve. 34. §. (1) bekezdés d) pont.) Abban az esetben, ha ad absurdum ténylegesen a választási bizottság döntésén múlik az eredmény (egy jogvita elbírálása miatt), akkor egy számára nem szimpatikus döntéseket hozó tag megbízatásának visszavonásával és helyette egy „megbízható” személy jelölésével egy párt befolyásolhatja a független közjogi testület döntését. Bár a választási bizottságok választott és megbízott tagokból állnak, de a döntéshozatalnál minden tagnak függetlennek kell lennie. A választási bizottság ugyanis jogszerűségi, és nem célszerűségi döntések meghozatalára hivatott szakmai testület. A jogszabályoknak pedig nincs „párt szerinti” és „nem párt szerinti” értelmezése.

²² Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés.

²³ A formális és „tartalmi” jogállamiságról ld. Patyi András: A jogállamiság. In Cserny Ákos (szerk.): Alkotmányjog. Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 24-34. o.

²⁴ Már az is apró előrelépés az új törvényben, hogy az eredmény megállapítására 6 napot ad a választási bizottságoknak. Ld. Ve. 294. §.

szabadságvesztésre ítélésével kellő súllyal szankcionálja is, ennek nem lehet visszaható hatálya az eredményre nézvést. Annak ellenére, hogy mondjuk kétségtelen bizonyítást nyer, hogy az egyik párt győzelme a bűncselekménynek tulajdonítható. Bármennyire is groteszk példa ez, rámutat a jogvesztő határidők tarthatatlanságára. (A levezetés, emberrablás helyett behelyettesítve enyhébb súlyú bűncselekményekkel, sajnos már valamivel életszerűbbnek tűnik, és a választás teljes demokratizmusának komoly csorbulását jelentheti. És ehelyütt a fokozott óvatosságot a már sokszor említett jogtudat és jogi kultúra hiányosságai és a történelmünk említett rossz emlékü öröksége indokolja.) Amennyiben bizonyított bűncselekmény hatással lehetett a választási eredményre, és kvázi emiatt nem a többség nyert, az nagyon komolyan sérti a demokrácia elvét. Tegyük hozzá, hogy a korábban elemzett alkotmányjogi panasz kiterjesztően aktivista értelmezésével az Alkotmánybíróság, szélsőséges esetben, tudna orvosolni egy ilyen problémát.

Néhány évvel ezelőtt ezen problémára dolgoztam ki az alábbi „*de lege ferenda*”-javaslatot. „Amennyiben a bíróság a választással kapcsolatban jogerősen bűncselekmény elkövetését állapítja meg, és a bűncselekmény a választás eredményét érdemben befolyásolta, az Nemzeti Választási Bizottság (NVB) határozatával megnyitja a jogorvoslati utat. A Ve. szerinti határidők a bírósági ítélet jogerőssé válásával kezdődnek. (Az ítélet jogerőssé válásától számított 3 napon belül lehet az NVB-hez fordulni. Az NVB határozatától számított 3 napon belül lehet az ügy érdemében az ügy elbírálásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező választási bizottsághoz beadványt intézni.)”

Jóllehet e sorok írója rendszeresen az erős hatáskörű választási bizottságok mellett tör lándzsát, de esetlegesen egy gyenge legitimációval rendelkező „túl erős” választási bizottság is aggályos lenne. A Jogelméleti szemle alapítója, Pokol Béla tiszteletére hangsúlyoznunk kell, hogy egy aktivista alapjogi bíraskodást folytató NVB is ad absurdum „jurisztokráciát” valósítana meg.²⁵

Ehelyütt is ki kell emelnünk, hogy a jogállami büntetőjog (illetve alkotmányos büntetőjog) mércéit a helyes szemlélet szerint nem csupán a bűnelkövető (terhelt), hanem az áldozatok (a társadalom) aspektusából is szükségszerű mindig górcső alá venni.²⁶ A külképviseleti, illetőleg levélben történő szavazás, valamint az internet egész világra kiterjedő mivolta²⁷ miatt a választások tisztaságának büntetőjogi védelmének nemzetközi vonatkozásaira is egyre jobban oda kell figyelnünk.²⁸

Ehelyütt kell még megemlítenünk, hogy a választásokkal kapcsolatos véleménynyilvánítási jog vonatkozásában az Alkotmánybíróság, illetve ennek folyamánaképpen alsóbb szinten a választási bizottságok közel kerültek a ténybíráskodáshoz. Egyes szerzők szerint a teljesen kiszámítható mércék nem kristálytiszták a gyakorlatban.²⁹

²⁵ Ha például ad absurdum egy belügyminiszter által jelölt, pusztán feles többséggel NVB konkrét jogszabályi felhatalmazás nélkül, absztrakt alapelvre hivatkozva megismételtetne egy választást. (És mondjuk nem is lenne mód alkotmányjogi panasz benyújtására ezen döntéssel szemben.) A jurisztokrácia fogalmáról ld. Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 160. o.

²⁶ Vö. Domokos Andrea: Büntetőjog a jogállamban. In Domokos Andrea – Bérces Viktor: Gondolatok a kriminológia tudományából, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2020.

²⁷ Az internet és a közösségi média nemzetközi vonatkozásairól ld. Széchenyi István: Szólásszabadság és felelősség a közösségi médiában: etikai dilemmák a 21. században. In KRE-DIt, 2024/1. szám, <https://www.kredit.hu/tanulmanyok/szechenyi-istvan-szolasszabadsag-es-felelosseg-a-kozossegi-mediaban-etikai-dilemmak-a-21-szazadban/>

²⁸ Vö. Polt Péter: Nemzetközi bűnügyi együttműködés újabb fordulat előtt. In Miskolci Jogi Szemle, 2019/különszám, 331-340. o.

²⁹ Tóth. J. Zoltán: A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban. 17-18. o. In Jogtudományi Közlöny, 2016/1. szám, 1-18. o.

III. A diszkrimináció tilalma és a jogegyenlőség

Ki kell emelnünk, hogy magát a választási rendszert (tehát a mandátumelosztás módját) az Alaptörvény – szemben egyes államok alkotmányával – nem tartalmazza. Ennek jegyében akár bevezethető lenne angolszász típusú pusztán többségi (egyéni), akár preferenciális arányos rendszer, akár bármelyik atipikus modell. Az egyetlen elvárás, hogy a vonatkozó sarkalatos törvény által megteremtett választási rendszer ne sértse (az ezen tanulmányban is szereplő) alapjogokat, alapelveket. Leginkább szoros összefüggést, konkrét alkotmányos elvárást a diszkrimináció tilalma, vagyis a választójog egyenlősége tekintetében láthatunk.

A jogegyenlőség leginkább konkrétan a választójog egyik legfontosabb alkotmányos alapelveiben, a választójog egyenlőségében manifesztálódik. Ez álláspontom szerint egy idealisztikus elv, a maga 100%-os tökéletességében nem tud érvényesülni. (Ha nagyon szigorúan vesszük, máris csorbát szenved az elv, ha egyik körzetben 60 000, a másik körzetben pedig 60.001 személy választ meg egy képviselőt.) Az egyenlő választójog azt jelenti, hogy minden választásra jogosultnak egyenlő számú szavazata van, s ezek a szavazatok ugyanannyit is érnek.³⁰

Az általánosság az egyenlőség előfeltétele, mert a nem általános választójog, vagyis egyesek indokolatlan kizártsága a választásból az egyenlőtlenség legmagasabb foka természetesen.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a választójog egyenlőségének kategóriájába az fér bele, hogy legfeljebb kétszeresen több lehet az egyik kerület választópolgárainak száma a másikéhoz képest.³¹ Ebben az új törvény jelentős előrelépést jelent, mert míg a korábbi jogszabály nagyjából azonos számú lakosonként³², az új nagyjából megegyező számú választópolgáronként³³ rendeli kialakítani egy egyéni választókerületeket.

A megyei lista megszüntetése és a jóval arányosabb (vagyis az egyenlőséghez közelítő) országos lista kizárólagossá tétele szintén a jogegyenlőség elősegítésének irányába hatott.

Az Alkotmánybíróság a 22/2005. (VI. 17.) AB határozatban megállapította, hogy a (rég) Alkotmány 71. § (1) bekezdésébe foglalt egyenlő választójog alapelveiből következő alkotmányos követelmény, hogy az egyéni választókerületekben a választásra jogosultak száma a lehető legkisebb mértékben térjen el egymástól, továbbá az egyes területi választókerületenként megszerezhető országgyűlési képviselői mandátumok száma szorosan igazodjon a választásra jogosultak számához. Az Alkotmánybíróság – hivatalból eljárva – megállapította: az Országgyűlés jogalkotói feladatának elmulasztásával alkotmányellenes helyzetet idézett elő azáltal, hogy nem teremtette meg maradéktalanul az Alkotmány 71. § (1) bekezdésébe foglalt egyenlő választójog alapelveiből következő követelmények érvényesülését biztosító jogszabályi feltételeket.

³⁰ Molnárné Balázs Ágnes: A plurális választójog fogalma és megengedhetősége napjainkban, Államtudományi műhelytanulmányok. 3. o. In Államtudományi Műhelytanulmányok, 2018/6. szám, 2-45. o. Ez valóban fontos distinkció, mert hiába nincs valakinek kevesebb szavazata, az ugyanolyan sérelmes számára közvetetten, ha fele akkora eséllyel juttathatja képviselőjét a parlamentbe. (Mondjuk a választókerületében kétszer annyian laknak, mint a másikban.)

³¹ Ld. Cservák Csaba: A végrehajtó hatalom és a parlament választása. Lícium-Art Kiadó, Budapest, 2016, 41. o.

³² „A választókerületeket úgy kell kialakítani, hogy választókerületenként a lakosság száma megközelítően azonos legyen”. Ld. régi Ve. 9. § (1) bekezdés.

³³ Az egyéni választókerületeket úgy kell kialakítani, hogy

- a) azok ne lépjék át a megyehatárokat, valamint a főváros határát,
- b) azok összefüggő területet alkossanak,
- c) a választásra jogosultak száma megközelítően azonos legyen. A törvény ez utóbbi fordulatot garanciális szabályokkal támasztja alá, előírva, hogy a választókerület választásra jogosultjainak száma speciális esetben sem térhet el 20%-nál nagyobb mértékben az országos átlagtól Ld. 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról, 4. §

Az indokolás szerint nyilvánvaló, hogy előfordul olyan rendkívüli eltérés az egyes választókerületek, illetve területi listák között, amely önmagában véve, azaz függetlenül az eltérés indokától, sérti az Alkotmány 71. § (1) bekezdését. Az Alkotmánybíróság akként foglalt állást, hogy minden körülmények között sérti az egyenlő választójog elvét, ha az egyéni választókerületekben a jegyzékbe vett választópolgárok száma közötti kétszeres eltérés mutatható ki. A kétszeres eltérést lehetővé tevő szabályozás nem az egyenlő választójog első elemét, a szavazatok egyenértékűségét befolyásolja, mert az ország más-más részein (különböző választókerületekben) élő minden egyes választópolgár azonos számú szavazattal rendelkezik, és a szavazatszámításnál minden szavazat ugyanannyit ér. Ugyanakkor a kétszeres eltérés olyan különbséget eredményez az egyenlő választójog második eleme", a választópolgárok különböző közösségeihez tartozó személyek szavazatainak súlya között, hogy az ellentétes az alkotmányos általános [54. § (1) bekezdés; 70/A. § (1) bekezdés] és speciális [71. § (1) bekezdés] egyenlőségi szabályaival. Ilyen esetben a választásra jogosultak száma közötti eltérés olyan nagy mértékű, hogy azt semmiféle indok nem teheti alkotmányosan elfogadhatóvá.

Az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói feladatának - az országgyűlési képviselők Alkotmány 20. § (1) bekezdése alapján megtartandó választását követően - 2007. június 30-ig tegyen eleget.

(Az Alkotmánybíróság az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. törvény 2. számú melléklete, valamint az országgyűlési egyéni és területi választókerületek megállapításáról szóló 2/1990. (I. 11.) MT rendelet melléklete alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasította.)

A parlament a kitűzött határidőt nem tartotta be, mindazonáltal az új törvény a fenti alkotmányos követelményeknek megfelelő új választási rendszert be.

Az egyéni választókerületeket úgy kell kialakítani, hogy

- azok ne lépjék át a megyehatárokat, valamint a főváros határát,
- azok összefüggő területet alkossanak,
- a választásra jogosultak száma megközelítően azonos legyen. A törvény ez utóbbi fordulatot garanciális szabályokkal támasztja alá, előírva, hogy a választókerület választásra jogosultjainak száma speciális esetben sem térhet el 20%-nál nagyobb mértékben az országos átlagtól.³⁴

Az egyéni választókerületek beosztását a korábbiaktól eltérően – nagyon helyesen – nem rendelet, hanem a törvény 2. számú melléklete tartalmazza.

Egyértelműen ellentmond az egyenlőség elvének az ún. plurális választójog³⁵, amelynek fogalmi ismérve, hogy egyes választópolgárok több szavazattal rendelkeznek³⁶, vagy

³⁴ Ld. 2011. évi CCIII. törvény Vjt. 4. §

³⁵ Például 1893-tól Belgiumban a választójogosultak (25 év feletti férfiak) egy részének képzettségi, vagy vagyoni-jövedelmi kritériumok szerint kettő vagy három szavazati jogot adtak az általános egyhez képest. Ld. Horváth Attila: Egyenlő választójog – egyenlő választókerületek? Adalékok a szavazatok egyenlő súlyának értelmezéséhez. 183. o. In Miskolci Jogi Szemle, 2020/1. szám, 183-201. o.

³⁶ Nem diszkrimináció, hogy a „határon túli”, magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgárok csak listára szavazhatnak. Mivel nincs lakóhelyük Magyarországon, fogalmilag kizárt, hogy lakóhelyük képviselőjelöltjére voksoljanak. A lakóhely léte vagy nem léte a különbségtétel alapja. (E szempontból nem alkotnak homogén összehasonlítási csoportot.) Viszont nem diszkrimináció az sem, hogy a magyarországi lakóhellyel rendelkező, de a szavazás napján külföldön tartózkodó választópolgárok levélben nem, hanem kizárólag külképviseleten voksolhatnak. Ugyanis van olyan objektív szempont, amely alapján észszerű és elfogadható a különbségtétel a külföldön tartózkodók homogén csoportján belül. Ld. 3086/2016. (IV. 26.) AB határozat.

szavazatuk többet ér más választópolgárok szavazatánál.³⁷ Ennek kapcsán merülhet fel a családi választójog lehetősége is, amelyet egyes szerzők a fenntartható fejlődés alapelveivel legitimálnak.³⁸ E sorok írója – a jogegyenlőség feltétlen tisztelete miatt – óvatosan közelítene ezen kérdéshez, mindazonáltal a „család” speciális szabályozottsága és kedvezményezettsége más jogágaktól sem idegen.³⁹ A nemzeti kisebbségek pozitív diszkriminációja is fontos szempont, de ez természetesen nem jelentheti a többség „negatív diszkriminációját”.⁴⁰ Ezen probléma áthidalásában segíthet a választójog erkölcsi alapú megközelítése.⁴¹

A választójog általánosságának biztosítéka, hogy a választójog alól kizártakról maga az Alaptörvény rendelkezzen. Magyarország Alaptörvényének XXIII. cikke az alábbiakat mondja ki. Minden nagykorú magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy az országgyűlési képviselők, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választó és választható legyen. Tegyük hozzá, hogy ez főszabály szerint a 18 év felettieket érinti, de a házasságkötésük révén nagykorúvá váltak is választójogot szereznek.

Az Európai Unió más tagállamának magyarországi lakóhellyel rendelkező minden nagykorú állampolgárának joga van ahhoz, hogy a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választó és választható legyen. Magyarországon menekültként elismert vagy huzamos tartózkodási jogosultsággal rendelkező minden nagykorú személynek joga van ahhoz, hogy a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választó legyen.

E cikk (6) bekezdése értelmében nem rendelkezik választójoggal az, *akit büncselekmény elkövetése vagy belátási képességének korlátozottsága miatt a bíróság a választójogból kizárt.* (Fontos ismerv a jogerős bírósági ítélet megléte.) Nem választható az Európai Unió más tagállamának magyarországi lakóhellyel rendelkező állampolgára, ha az állampolgársága szerinti állam jogszabálya, bírósági vagy hatósági döntése alapján hazájában kizárták e jog gyakorlásából. A választójogból való kizártság nemzetközi összevetésben is az egyik leginkább vitatható kérdéskör.⁴²

³⁷ Viszont az Alkotmánybíróság a 3/1991. (II. 7.) AB határozatban kimondta, hogy „...a választójog egyenlősége nem jelenti és nem is jelentheti a választáskor kifejezett politikai akarat csorbítatlanul egyenlő érvényesülését.” Ebből (is) következik, hogy nem csupán az arányos választási rendszerek alkotmányosak.

³⁸ Molnárné Balázs Ágnes: Családi választójog és fenntarthatóság. In: Parlamenti szemle, 2017/1. szám, 47-66. o.

³⁹ Arató Balázs: A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái – bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára. In: Gazdaság és Jog, 2023/7-8. szám, 8-17. o., ill. Arató Balázs – Csákné Filep Judit – Radácsi László: A családi vállalkozások jogi környezete. In: JURA, 2020/4. szám, 5-28. o., ill. Arató Balázs: Családi vállalkozások; családi alkotmány és generációváltás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 241. o.

⁴⁰ Vö. Farkas György Tamás: A kisebbségek parlamenti reprezentációját elősegítő speciális választójogi szabályok csoportosításának lehetőségei az aktív és passzív választójog alapján. In: KRE-DIt, 2023/2. szám, <https://www.kredit.hu/uncategorized/farkas-gyorgy-tamas-a-kisebbssegek-parlament-reprezentaciojat-elosegito-specialis-valasztojogi-szabalyok-csoportositasanak-lehetosegei-az-aktiv-es-passziv-valasztojog-alapjan/>

⁴¹ Vö. Lajos Edina: Jog és erkölcs a választási jogban. In: Miskolczi-Bodnár Péter – Jakab Éva (szerk.): XXIV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2023, 173-180. o.

⁴² Ld. erről López-Guerra, Claudio: Democracy and disenfranchisement. The morality of electoral exclusions. Oxford University Press, Oxford, 2014, ill. ennek kritikájáról Mráz Attila: A kizárás joga. In: Műút : irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat 61. évf. 57. szám, 109. o.

Magyarországon például az elítéltek a szabadságvesztés letöltését követő akár 10 évre is elveszíthetik választójogukat (Btk. 62. § [1] bekezdés); az USA számos tagállamában pedig az egyszer elítéltek szabadulásuk után többnyire soha nem is nyerik vissza életük során. A vizsgált kizárási okok körül talán a *kompetenciahiány* a legszubjektívabb. Ez a legitimációja az értelmi fogyatékkal élő gondnokoltak választójog-korlátozásának, de persze ha „kiengedjük a szellemet a palackból”, erre a fogalomra építkezve felvethetjük kérdésként a műveltségi cenzus létjogát. Ez természetesen rendkívül vitatható anyagi jogi kérdés, de eljárásjogi szemléletben hozzátéhetjük, hogy az írni-olvasni nem tudó személyek esetében el lehetne gondolkodni a korlátozáson, mivel a számukra adott szavazatszám-lálói segítség révén nem garantálható a teljesen befolyásmentes döntéshozatal. Érdekes, hogy elhivatott jogvédők nagyon érzékenyek szoktak lenni akár az analfabéták választójogból való

A keresetek összekapcsolásának sajátlagos esetét jelenti 2012. óta a gondnokság alá helyezés iránti és a választójogból történő kizárás iránti keresetek összekötése. A választójogból való kizárásra kirekesztőleg peres eljárást követően kerülhet sor, amelyről a bíróság - főszabályként - a gondnokság alá helyezés iránti perben dönt. A választójogból történő kizárásra kizárólag akkor kerülhet sor, ha a bíróság legalább egy ügycsoport vonatkozásában korlátozza az érintett személy cselekvőképességét.⁴³

Nem választhat és nem választható (azaz nem rendelkezik sem aktív, sem passzív választójoggal) az,

- aki közügyektől eltiltás hatálya alatt áll,
- akit a bíróság kizárt a választójogból, mert a választójog gyakorlásához szükséges belátási képessége
 - o pszichés állapota, szellemi fogyatkozása vagy szenvedélybetegsége miatt tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent, vagy
 - o pszichés állapota vagy szellemi fogyatkozása miatt tartósan teljes mértékben hiányzik.

Aktív választójoggal rendelkezik, de nem választható az, aki jogerős ítélet alapján szabadságvesztés büntetését tölti (feltéve, hogy nincs eltiltva a közügyek gyakorlásától) vagy büntetőeljárásban elrendelt intézeti kényszergyógykezelés alatt áll.

Továbbá a szakirodalomban kissé agyonhallgatott, hogy kvázi nincs passzív választójoga a választási bizottság tagjának.⁴⁴ Ezt a törvény fordítva határozza meg, azaz nem lehet a választási bizottság tagja bármilyen jelölt⁴⁵, a norma hatása viszont ugyanaz.

Ezt formailag kritikának vethetjük alá, de ehelyütt álljon a csattanó: ezzel tartalmilag teljesen egyetérthetünk. Nem várható el ugyanis a választások objektív felügyelete attól, aki jelöltként vesz részt a folyamatban. Ennek viszont az lenne a megfelelő rendezése, ha az előbbieket az Alaptörvény tartalmazná a választójogból kizártak között.⁴⁶ És mivel egyetlen szerv vagy személy besorolása sem lehet alacsonyabb, mint azé, mely fölött felügyeletet gyakorol, a korrekt megoldás az volna, ha az NVB tagjait az országgyűlési képviselőkkel egy tekintet alá eső jogállás illetné meg. Ez következne abból is, hogy a választási időszakban a mentelmi ügyekben az NVB jár el, anélkül, hogy jelenleg a tagoknak lenne mentelmi joguk. A

kizárására, de arra jóval kevesebb figyelem szegeződik, hogy például egy 17 éves zseni, aki mondjuk politológia szakra készül és állandóan a pártok programjait böngészi, semmiképpen nem élhet választójogával. (Miközben alig idősebb iskolatársa, aki azt sem tudja, ki van éppen kormányon, minden további nélkül szavazhat.)

⁴³ Kerekné Jakó Nóra – Rida-Sós Tünde: Választójog a gondnokság alá helyezési perek tükrében. 106. o. In Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 2015/1. szám, 104-109. o.

⁴⁴ Úgy is fogalmazhatnánk, szünetel a választójoguk (alapjogi cselekvőképességük), de ez a többi „kizártra” is vonatkozik, például, ha a gondnokság alá helyezés oka megszűnik, akkor újra gyakorolhatja a választójogát az érintett. Még azt szegezhetném szembe saját elméletemmel, hogy ez saját elhatározáson alapszik, mert ha az illető lemond választási bizottsági tagságáról, akkor feléled a választójoga. Ez azonban sérti a közhivatal viseléséhez való jogot, az önkitaljesítéshez és önrendelkezéshez való jogot, és ekképp az emberi méltóságot. Ilyen alapon, ha egy diktatúrában egy törvény előírná, hogy ad absurdum református vallású nem tölthet be egy tisztséget, és az illető saját elhatározásból felhagy annak gyakorlásával, akkor megnyílna a pozíció. Ez azonban természetesen teljességgel elfogadhatatlan egy alkotmányos demokráciában. Egyes megközelítések szerint a választójogból kizártak tekintetében az Alaptörvény szövegéből sem az alapjogi cselekvőképesség, hanem az alapjogi jogképesség hiánya („nem rendelkezik választójoggal”) következik. Vö. Bodnár Eszter: A választójog alapjogi tartalma és korlátai. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 81. o.

⁴⁵ Ve. 18. § (1) bekezdés h) pont. Tehát például az NVB tagja nem lehet akár helyi választáson sem ad absurdum független jelölt sem. Ez pedig a (passzív) választójog komoly sérelme – alkotmányos felhatalmazás nélkül.

⁴⁶ Figyelemre méltó, hogy a korábbi Ve., az 1997. évi C. törvény 22. § (2) értelmében a választási bizottságnak nem lehetett tagja a ... *választókerületben induló* jelölt. Ez nem zárta ki, hogy egyik körzetben induló jelölt a másik körzetben választási bizottsági tag legyen, de álláspontom szerint a helyes értelmezés alapján – az (NVB-jogelőd) OVB országos hatáskörű és illetékességi lévén – az országos szintű választási bizottsági tagok sehol az ország területén nem lehettek jelöltek. (Némileg megengedőbb értelmezés, hogy a választókerület az országos szint tekintetében az országos lista volt, így az OVB-tagok az országos listán nem lehettek jelöltek.)

„*nemo plus iuris*” regula⁴⁷ közjogi leképeződéseként azzal lehetne a gordiuszi csomót átvágni, ha a kvázi képviselői jogállással együtt járna a mentelmi jog.

A választójogosultság fontos szegmense, hogy mindenkinek joga van országos népszavazáson részt venni, aki az országgyűlési képviselők választásán választó. Mindenkinek joga van helyi népszavazáson részt venni, aki a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választó.

Az elektronikus (online) választások bevezetésének igénye napjainkban többször felvetődik.⁴⁸ E sokok írója szkeptikus eme vonatkozásban. Mindazonáltal a népszavazások (különösen az esetleges véleménynyilvánító referendumok) tekintetében kevésbé lenne aggályos az internetes megoldás, amennyiben a garanciális követelmények megvalósulnak. A népszavazási döntés ugyanis nem egy jogforrás, hanem „csak” egy olyan döntés, amely kötőerőt jelent a parlamentre nézvést, és a jogi konklúziók egészen pontos levonása az Országgyűlés hatásköre. De ez már egy következő, részletes kutatás témája lehet.

IV. Az alkotmányosság egyéb aspektusai

A jogállamiság tágran értelmezhető fogalma szerint a „jog”, mint jelző határozza meg az államot. A jogállam (és így az alkotmányos állam) teljes működését a jog szabályozza. (A jog fogalma ismérve az összes normához képest, hogy állam által kikényszeríthető.⁴⁹) A kettő között tehát elválaszthatatlan egység létezik. *Kettős elvárás, hogy a jog egyrészt feleljen meg a társadalom érdekeinek és akaratainak (ez az állam oldaláról fennálló külső összefüggés), másrészt feleljen meg saját belső összefüggéseinek, mert ez pedig szintén a társadalom hosszú távú érdeke.⁵⁰* Többek között azért, mert korábban számos esetben az igen tekintélyes – és elvileg a szakirányú hierarchia csúcsán lévő – választási bizottság semmit nem tehetett meg a választások tisztaságának megóvása érdekében, mert a konkrét lépések megtételére nem volt hatásköre.⁵¹

A jogállam ugyanis nem cél, hanem eszköz. Annak eszköze, hogy a társadalom fennmaradjon, annak akarata érvényesüljön (Ez az állam alapjai oldaláról), ideértve azt is, hogy az emberi jogok biztosíttassanak. (Ez a jog alapja oldaláról.)

A jog legitimitása szempontjából kiemelkedően fontosak a demokratikus választások. Ennek tartalmi eleme a csalások megakadályozása és a megfelelő választási rendszer. Utóbbi kialakítása terén az államoknak nagy mozgásterük van. *Azt azonban véleményem szerint ki kell mondanunk: ne nyerhessen a többséggel szemben a kisebbség. Ezt részben a megfelelő választási modell, részben a garanciális elemekkel körülbástyázott jogorvoslati rendszer*

⁴⁷ *Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.* (Senki több jogot másra nem ruházhat, mint amennyivel önmaga rendelkezik.) Ld. Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 311-312. o.

Joggal vetődhet fel a klasszikus római jogi regula általános jogelvként való használata és közjogi alkalmazása.

⁴⁸ Kurunczi Gábor – Szemán György Acsád: Az elektronikus választás lehetőségei és kihívásai, különös tekintettel az e-szavazásra. In Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények, 2023/4. szám, 81-94. o.

⁴⁹ A ma már evidenciát jelentő tézis, miszerint a jog elvont szabály, az európai „nép jogfelfogásban” gyökeredzik. Még a kazuisztikus római jogban is az írott jogot, pl. a XII táblás törvényeket a prétori értékelésnek (és a jogtudósi véleménynek) megfelelően a konkrét eset sajátosságaihoz alkalmazták. Csak a császárkortól lett elvont norma a jog, és ekkortól éltek a jog folytonosságának fikciójával. Azóta a jog megkülönböztető ismérve az autoritás, az egyetemes alkalmazás szándéka, az *obligatio* (vagyis a viszony kétoldalúsága) és a szankció. Ld. Varga Csaba: A jog mint folyamat. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 150. o.

⁵⁰ Előbbi aspektus a népképviselői rendszerben és a megfelelő állami jogalkotásban nyilvánul meg, ezért jobban megfogható. Utóbbi tartalmi szűrő szubjektívebb, leginkább az alkotmánybíráskodás révén közelíthető meg objektíven. A téma átfogó összefüggéseiről ld. Tóth J. Zoltán: Demokrácia, jogállam és alkotmánybíráskodás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2020, különösen 104-117. o.

⁵¹ Fontos reform a törvényben, hogy a választási bizottság bírságot is kiszabhat. Ld. Ve. 152. § (3) bekezdés.

biztosítja. Mert máskülönben csak formai értelemben beszélhetünk demokráciáról. (Ez nyilván már átvezet bennünket a másik alponthoz.) Olyan további jogállami elvárásokat is meg kell fogalmaznunk, hogy a jogbiztonságot sérti, ha a választási rendszert – kellő felkészülési⁵² idő nélkül – a választások előtt közvetlenül változtatják meg.

Kiemelendően fontos elem a jogorvoslathoz való jog a választási eljárás tekintetében. (Tehát mind a „klasszikus” választások, mind a népszavazások tekintetében.) Ez a választási bizottságok előtt igénybe vehető kifogások mellett jelenti (a jogállamiság alapkövetelményeiből adódóan) a bírósági felülvizsgálatot, és tág értelemben az alkotmányjogi panasz lehetőségét.⁵³ Továbbá a népszavazási kérdések engedélyezésével kapcsolatban (a Kúriánál), az Országgyűlés népszavazást elrendelő döntésével kapcsolatban (az Alkotmánybíróságnál) is van külön jogorvoslati lehetőség. A tisztességes bírósági eljárás követelménye a választási ügyekben eljáró bíróságok vonatkozásában evidencia, de álláspontunk szerint ez kiterjesztendő a választási bizottságok „kvázi bírói” tevékenységére is.⁵⁴

A *pluralizmus* a latin *plures*, azaz „többféle” szóból ered, szó szerinti jelentése többféleség, sokféleség. Tágabb értelemben arra utal a kifejezés, hogy valamiből több, sokféle van egyidejűleg.⁵⁵ (Témánk szempontjából azonnal reflektálhatunk: jelöltből, pártból kell mindenképpen többnek lennie.)⁵⁶

A médiapluralizmusnak különleges jelentősége van a választási kampányban. Hazánkban az 1/2007. (I. 18.) AB határozat kimondta: „általánosan elfogadott, hogy a rádiós és televíziós műsorszolgáltatás véleményformáló hatása és a mozgóképek, hangok, élő tudósítások meggyőző ereje sokszorosa az egyéb információs társadalmi szolgáltatások gondolkodásra ható erejének... A média tehát alapvető jelentőségű *a véleménypluralizmus megjelenítésében*, a közösségi viták lefolytatásának egyik legfontosabb színtere, ezzel egyidejűleg azonban azt is tekintetbe kell venni, hogy a személyeket, egyes társadalmi csoportokat (a kisebbségeket vagy adott esetben a többséget) sértő, kirekesztésre, diszkriminációra irányuló műsorszolgáltatásnak ugyanilyen súlyú negatív, beláthatatlanul káros hatása is lehet”.

Témánk szempontjából érdekes *lex specialist* tartalmaz az Alaptörvény. A IX. cikk (3) bekezdése értelmében a demokratikus közvélemény kialakulásához választási kampányidőszakban szükséges megfelelő tájékoztatás érdekében politikai reklám médiaszolgáltatásban kizárólag ellenérték nélkül, az esélyegyenlőséget biztosító, sarkalatos törvényben meghatározott feltételek mellett közölhető.

Érdekes aspektus, hogy nem tekinthető alkotmányosnak (pluralizmust megvalósítónak) egy olyan választás, ahol pusztán egyetlen párt indul el valójában. Ezért azonban – önmagában – az eredményt az adott ország alkotmánybírósága nem semmisíthetné meg valószínűleg. Természetesen, ha a konkurencia jelöltállítását diszkriminatív jogszabályok vagy a választási szervek (alap)jogsértő gyakorlata akadályozta meg, az egy jogállamban mindenképpen alkotmányellenessé, és így megtámadhatóvá teszi az eredményt.

A népszuverenitás mai eszméje szerint minden hatalom csakis a népből eredhet. Kardinális ismérve a népszuverenitásnak témánk szempontjából, hogy a választások eredménye feleljen meg a népakaratnak. Ekképp nagyon fontos egy olyan választási rendszer kialakítása,

⁵² Nyilván e kérdéskör kapcsán fokozottan felmerül a kellő felkészülési idő kérdése. Ez utóbbi kiváló általános kifejtéséről ld. Tilk Péter – Kovács Ildikó: Gondolatok a kellő felkészülési idő számításának kezdőpontjáról. In Jogtudományi Közlöny, 2015/11. szám 549-555. o.

⁵³ Cservák Csaba: A választási szervek szabályozása, különös tekintettel a Nemzeti Választási Bizottságra. In Cserny Ákos (szerk.): Választási dilemmák. NKE, Budapest, 2015, 11-34. o.

⁵⁴ Ld. Czine Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás – Audiatur et altere pars. HVG-ORAC, Budapest, 2020.

⁵⁵ Ld. Diós István – Viczián János: Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest, 2014.

⁵⁶ Vö. Bihari Mihály: Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 203-204. o.

amely a lehető legautentikusabban méri a népakaratot. Az ideális választási rendszer szociológiai értelemben a választópolgárokhoz igazodik.

A választójog másik nagy szegmense témánk szempontjából a népszavazás: hazánk ismeri a nép által kezdeményezett referendum intézményét. Nemzetközi összevetésben az ezt kikényszeríteni tudó 200.000 választópolgár előírása méltányosnak tekinthető. A kizárt tárgykörök közül különösen a „kötségvetési vonatkozás” megfelel a nemzetközi trendeknek, és fontos garancia, hogy ezek magában az Alaptörvényben találhatóak. Az e sorok írója által kialakított „*in dubio pro plebe*” (kétség esetén a nép javára) bíraskodási zsinórmérték segít a népakarat következetes kiteljesítésében, mert csak egy teljesen egyértelműen fennálló kizárt tárgykör esetén ítéli megtilthatónak a referendumot. Az alkotmányosság letéteményes öre, hogy a népfelség elvét a közvetett demokrácia szervei mellett a népszavazás lehetősége is erősíti.⁵⁷

A *demokrácia* nem csupán a „többség dönt” elvének szinonimája a modern alkotmányos államban. (A demokrácia a többség uralmát jelenti – a kisebbség érdekeinek védelmével.) Olyan választási rendszert kell megvalósítani, amely tényleg a többség győzelmét mozditja elő – emellett megjeleníti a parlamentben a kisebbség szavát is. (Kisebbségen itt érthetjük a számszerű kisebbség mellett a nemzeti kisebbségek érdekképviselését.) Egyes választási modellekben fokozottan fennáll annak esélye, hogy a társadalom támogatottságának többségét nem élvező párt győzedelmeskedik. (Angliában többször valójában is a kevesebb szavazatot kapott párt szerzett többséget a parlamentben, például 1929-ben, 1951-ben és 1974-ben!⁵⁸) Az Alkotmánybíróság természetesen (amennyiben a fenti elv szövegszerűen nincs benne az alkotmányban) nem semmisítheti meg a „kisebbség győzelmét” jelentő választási eredményt

A *hatalommegosztás*, a hatalmi ágak szétválasztása, valamint a hatalmi ágak egyensúlya egymáshoz szorosan kapcsolódó, összefüggő elméleti alapból eredő fogalmak. A hatalommegosztás elmélete, jóllehet a felvilágosodás terméke, gyakorlati megnyilvánulása sok évszázados múltra tekint vissza. Ma már meghaladott azon nézet, miszerint csak három hatalmi ág van, de még mindig három funkció létezik. Ez pedig továbbra is a törvényhozás (jogalkotás), a végrehajtás és az igazságszolgáltatás.⁵⁹

Az amerikai *checks and balances*, *fékek és egyensúlyok* elmélete sokban megegyezik az előbbiekkal, általában annak szinonimájaként emlegetik, mindazonáltal némelyek érdekes módon különbözőnek vélik azoktól. Eszerint a különböző hatalmi tényezők a kölcsönös függés viszonyában vannak, egymásra utaltan működnek. A hatalmi funkciókat a javasolt megoldáshoz hasonlóan megkülönbözteti a hatalmi ágaktól. Nem az egyes szervek határozataiban manifesztálódó döntéseket tekinti önálló egésznek, hanem az adott ügyre vonatkozó összes olyan döntést, melyet a meghozatalra vonatkozó eljárás fűz egységbe.⁶⁰ Ebben a megközelítésben voltaképp az is a *checks and balances* kategóriájába tartozik, hogy a médiával kapcsolatos jogorvoslatok elbírálásának hatásköre főszabály szerint az NMHH-hoz és annak Médiatanácsához tartozik, de választási időszakban az ilyen ügyeket a Nemzeti Választási Bizottság bírálja el. Az igazságszolgáltatás funkciójával, a bíróság hatalommegosztás rendszerében betöltött szerepével szorosan összefügg, hogy a választási jogvitákban is a végső szót a bíróság mondja ki. Bizonyos értelemben e körbe sorolhatjuk, hogy az NVB elvi jogértelmezése, az „iránymutatás” nem köti a bíróságokat, pláne nem az

⁵⁷ A népszavazás hazai jogintézményéről ld. még Téglási András: A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta. In Takács Péter (szerk.): Az állam szuverenitása. Gondolat Kiadó, Budapest-Győr, 2015, 339-353. o.

⁵⁸ Ez persze nem teszi eleve „antidemokratikussá” a brit rendszert, de emlékeztet a fentebb említett elvre, miszerint az elemzett alapelvek soha nem nyilvánulhatnak meg tiszta formájukban. Magam egyébként nem tudok azonosulni azzal a tézissel, hogy csupán eljárási rendjében elegendő demokratikusnak lennie a választási rendszernek.

⁵⁹ Ld. erről még Cservák Csaba: A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. In Jogelméleti szemle, 2002/1. szám, <https://jesz.ajk.elte.hu/cservak9.html>, ill. Sári János: A hatalommegosztás. Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 19-47. o.

⁶⁰ Sári: i.m. 46-47. o.

Alkotmánybíróságot, azok jogosultak önálló interpretáció kialakítására.⁶¹ Egyfajta hatalommegosztás jött létre az igazságszolgáltatáson belül is, elkülönült a szakmai (Kúria elnöke) és szervezeti irányítás. (Országos Bírósági Hivatal elnöke). Utóbbi dönt az alsóbb szintű bírák jelöléséről.⁶² Ez érinti konkrétan a választási eljárást is; a választási bizottság hatáskörétől és illetékességétől függ, hogy jogorvoslati fórumként melyik bíróság jár el.

*Ki kell emelnünk, hogy az is a hatalommegosztás (ekként az alkotmányosság) sérelmét jelentené, ha ugyanazon szerv bírálná el a választási jogorvoslatokat, mint amelyik szervezi a eljárás adminisztrációját. A választási bizottságok, illetve a választási irodák tekintetében – elvi szinten – a hatalommegosztás megvalósul.*⁶³

V. Összegezés

Összességében megállapíthatjuk, hogy igen szoros összefüggés áll fenn az Alkotmánybíróság gyakorlata és a választójog között. A zsinórmértéknek tekinthető német Alkotmánybíróság⁶⁴ mellett más államokban is előfordul, hogy a választási bíráskodás kiemelt hatáskörét képezi a taláros testületeknek.⁶⁵ Maga az Alaptörvény csak alapelvi szinten rendelkezik a választójogról. A taláros testület megsemmisíti az alkotmányos alapjogoknak, alapelveknek ellentmondó választási jogszabályokat. Az egyedi ügyre kiható alkotmányjogi panasz keretében pedig megsemmisíti az alapjogokat sértő bírói és választási bizottsági döntéseket. Az Alkotmánybíróságon tehát igen fontos a választójogi szakértelem, mind az alkotmánybírák, mind a főtanácsadók tekintetében. A választási jogszabályok nem írnak elő szigorú végzettségi kritériumot, pusztán a Nemzeti Választási Bizottság vonatkozásában várják el a jogi diplomát. Ezzel összevetve az alkotmánybírákra irányadó egyetemi tanári vagy 20 évi gyakorlati „előélet” nagyobb garancia a szakmaiságra. (Annak ellenére, hogy nem teszi kötelezővé a vonatkozó jogszabály sem az elméleti, sem a professzori munkásság terén a kifejezett alapjogi/alkotmányjogi specialitást. Mint ahogy az NVB esetében is hiányzik az az – ombudsmanokéhoz hasonló – kritérium, miszerint meghatározott időtartamú kifejezett választójogi előélet a jelölés feltétele.) A speciális, így esetünkben választójogi szakértelem az elkülönült közigazgatási bíráskodás esetében hatékonyabban valósulhatott volna meg, ennek pedig hazánkban – a kommunista diktatúráig – komoly hagyományai voltak.⁶⁶

Hozzá kell tennünk, hogy Kukorelli István, Erdei Árpád, Patyi András és Németh János egykori OVB-tagok is alkotmánybírák lettek, utóbbi ráadásul a testület elnöke is. Nem közismert, de Balsai István korábbi alkotmánybíró, a rendszerváltó igazságügyi miniszter is volt rövid ideig az OVB tagja.

⁶¹ Ld. Ve. 51. §. A korábbi törvény szerinti jogértelmezés, az állásfoglalás tekintetében nem volt egyértelmű, hogy az kötelező-e a bíróságokra nézvést. Eszerint a OVB állásfoglalást ad ki a választással kapcsolatos jogszabályok egységes értelmezése és az egységes joggyakorlat kialakítása érdekében; az állásfoglalás iránymutató jellegű, az ellen jogorvoslatnak helye nincs; az állásfoglalást a Magyar Közlönyben közzé kell tenni. (1997. évi C. törvény, 90/A. §.) Álláspontom szerint, ha valami ellen nincs jogorvoslatnak helye, abban implicite benne foglaltatik, hogy az kötelező. (Különben miért vetődne fel egyáltalán a jogorvoslat létjoga?)

⁶² Vö. Varga Zs. András: Az igazságszolgáltatás átalakítása. In Fejes Zsuzsanna (et al.) (szerk.): Állam és jog: kodifikációs kihívások napjainkban. Gondolat Kiadó - Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest-Szeged, 2013, 41-61. o.

⁶³ Az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek minősíthetne és megsemmisíthetne egy „összefonódást” megvalósítható jogszabályt. (Nem csak a hatalommegosztás, hanem a jogállamiság megsértése miatt is.)

⁶⁴ Ld. Arató Balázs – Cservák Csaba: A német alapjogvédelem és alkotmánybíráskodás rendszeréről. 4. o. In Jogelméleti szemle, 2020/2. szám, 3-14. o. https://jesz.ajk.elte.hu/2020_2.pdf

⁶⁵ Például a montenegrói Alkotmánybíróság kiemelt hatásköre, hogy dönt a választási és népszavazási jogvitákban. Ld. Szabó Zsolt: Alkotmánybíráskodás a Nyugat-balkáni országokban. 4. o. In Jogelméleti szemle, 2018/4. szám, 282-287. o. https://jesz.ajk.elte.hu/2018_4.pdf

⁶⁶ Köbel Szilvia: Az emberi jogok védelmezőiből a „nép ellenségei”: A Magyar Közigazgatási Bíróság megszüntetése 1949-ben. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2020., 166. o.

Irodalomjegyzék

Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In Anon (szerk.): Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II., HVG-ORAC, 2019, 502-515. o.

Arató Balázs – Cservák Csaba: A német alapjogvédelem és alkotmánybíráskodás rendszeréről. 4. o. In Jogelméleti szemle, 2020/2. szám, 3-14. o. https://jesz.ajk.elte.hu/2020_2.pdf
<https://doi.org/10.59558/jesz.2020.2.3>

Arató Balázs – Csákné Filep Judit – Radácsi László: A családi vállalkozások jogi környezete. In JURA, 2020/4. szám, 5-28. o.

Arató Balázs: A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái – bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára. In Gazdaság és Jog, 2023/7-8. szám, 8-17.

Arató Balázs: Családi vállalkozások; családi alkotmány és generációváltás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 241. o.

Balassa Judit: Az Alkotmánybíróság hatáskörei az új törvény szerint. In KRE-DIt, 2020/2. szám, <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/balassa-judit-az-alkotmanybirosag-hataskorei-az-uj-torveny-szerint/>

Bihari Mihály: Politológia - A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 203-204. o.

Bodnár Eszter: A választójog alapjogi tartalma és korlátai. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 81.

Cservák Csaba: A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. In Jogelméleti szemle, 2002/1. szám, <https://jesz.ajk.elte.hu/cservak9.html>

Cservák Csaba: A választási szervek szabályozása, különös tekintettel a Nemzeti Választási Bizottságra. In Cserny Ákos (szerk.): Választási dilemmák. NKE, Budapest, 2015, 11-34. o.

Cservák Csaba: A végrehajtó hatalom és a parlament választása. Lícium-Art Kiadó, Budapest, 2016.

Cservák Csaba: Az alapjogok (és az Alaptörvény) érvényesüléséről, alkalmazhatóságáról. In Jogelméleti szemle, 2017/3. szám, 15-25. o. http://jesz.ajk.elte.hu/2017_3.pdf

Czine Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás – Audiatur et altere pars. HVG-ORAC, Budapest, 2020.

Deli Gergely – Kukorelli István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon. In Jogtudományi Közlöny, 2015/7-8. szám, 337-347. o.

Diós István – Viczián János: Magyar Katolikus Lexikon. Szent István Társulat, Budapest, 2014.

Domokos Andrea: Büntetőjog a jogállamban. In Domokos Andrea – Bérces Viktor: Gondolatok a kriminológia tudományából, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2020.

Farkas György Tamás: A kisebbségek parlamenti reprezentációját elősegítő speciális választójogi szabályok csoportosításának lehetőségei az aktív és passzív választójog alapján. In KRE-DIt, 2023/2. szám, <https://www.kre-dit.hu/uncategorized/farkas-gyorgy-tamas-a-kisebbségek-parlament-reprezentaciojat-elosegito-specialis-valasztojogi-szabalyok-csoportositasanak-lehetosegei-az-aktiv-es-passziv-valasztojog-alapjan/>

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Gárdos-Orosz Fruzsina – Schweitzer Gábor: Alkotmány és alkotmányosság. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba – alapfogalmak. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.

Horváth Attila: Egyenlő választójog – egyenlő választókerületek? Adalékok a szavazatok egyenlő súlyának értelmezéséhez. In Miskolci Jogi Szemle, 2020/1. szám, 183-201. o.

Juhász Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa. In Varga István (szerk.): Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II., ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013, 119-132. o.

Kerekné Jakó Nóra – Rida-Sós Tünde: Választójog a gondnokság alá helyezési perek tükrében. 106. o. In Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, 2015/1. szám, 104-109. o.

Köbel Szilvia: Az emberi jogok védelmezőiből a „nép ellenségei”: A Magyar Közigazgatási Bíróság megszüntetése 1949-ben. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2020, 166. o.

Kurunczi Gábor – Szemán György Acsád: Az elektronikus választás lehetőségei és kihívásai, különös tekintettel az e-szavazásra. In Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények, 2023/4. szám, 81-94. o. <https://doi.org/10.32566/ah.2023.4.5>

Lajos Edina: Az eutanázia alapjairól a pandémia korszakában. In Lajos Edina (szerk.): Alkotmányosság a pandémia korszakában. Lícium-Art, Budapest, 2021.

Lajos Edina: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere, k. n., 2021.

Lajos Edina: Jog és erkölcs a választási jogban. In Miskolczi-Bodnár Péter – Jakab Éva (szerk.): XXIV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2023, 173-180. o.

López-Guerra, Claudio: Democracy and disenfranchisement. The morality of electoral exclusions. Oxford University Press, Oxford, 2014. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198705789.001.0001>

Lukácsi Dániel Csaba: Az alkotmányos identitás. In KRE-DIt, 2018/2. szám, <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/lukacsi-daniel-csaba-az-alkotmanyos-identitas/>

Molnárné Balázs Ágnes: Családi választójog és fenntarthatóság. In Parlamenti szemle, 2017/1. szám, 47-66. o.

Molnárné Balázs Ágnes: A plurális választójog fogalma és megengedhetősége napjainkban, Államtudományi műhelytanulmányok. In Államtudományi Műhelytanulmányok, 2018/6. szám, 2-45. o.

Mráz Attila: A kizárás joga. In Műút: irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat 61. évf. 57. szám.

Orbán Balázs: A magyar alkotmányosság karaktere. In Orbán Balázs – Szalai Zoltán (szerk.): Ezer éve Európa közepén – A magyar állam karaktere. Mathias Corvinus Collegium - Tihanyi Alapítvány, Budapest, 2019, 311-327. o.

Patyi András: A jogállamiság. In Cserny Ákos (szerk.): Alkotmányjog. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 24-34. o.

Pokol Béla: Alkotmánybíráskodás – szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben. Kairosz Kiadó, Budapest, 2014.

Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus, Budapest, 2017, 160. o.

Polt Péter: Nemzetközi bűnügyi együttműködés újabb fordulat előtt. In Miskolci Jogi Szemle, 2019/különszám, 331-340. o.

Sári János: A hatalommegosztás. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

Stumpf István: Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2021.

Szabó Zsolt: Alkotmánybíráskodás a Nyugat-balkáni országokban, 282-287. o. In Jogelméleti szemle, 2018/4. szám, https://jesz.ajk.elte.hu/2018_4.pdf
<https://doi.org/10.59558/jesz.2018.4.282>

Széchenyi István: Szólásszabadság és felelősség a közösségi médiában: etikai dilemmák a 21. században. In KRE-DIt, 2024/1. szám, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/szechenyi-istvan-szolasszabadsag-es-felelosseg-a-kozossegi-mediaban-etikai-dilemmak-a-21-szazadban/>

Szmodis Jenő: az alkotmány magja és annak védelme. 2. o. Jogelméleti Szemle, 2013/2. szám, <https://jesz.ajk.elte.hu/szmodis54.pdf>

Téglási András: A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta. In Takács Péter (szerk.): Az állam szuverenitása. Gondolat Kiadó, Budapest-Győr, 2015, 339-353. o.

Tilk Péter – Kovács Ildikó: Gondolatok a kellő felkészülési idő számításának kezdőpontjáról. In Jogtudományi Közlöny, 2015/11. szám 549-555. o.

Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen – értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 142-146. o.

Tóth J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben. 208. o. In Jogelméleti Szemle, 2015/4. szám, 206-218. o., http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.pdf

Tóth J. Zoltán: A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban. 17-18. o. In Jogtudományi Közlöny, 2016/1. szám, 1-18. o.

Tóth J. Zoltán: Demokrácia, jogállamiság és alkotmánybíráskodás. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2020.

Trócsányi László: Alaptanok. In Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba – az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 67-75. o.

Trócsányi László: The dilemmas of drafting the Hungarian fundamental law: constitutional identity and European integration. Schenk Verlag, Passau, 2016, 250. o.

Varga Csaba: A jog mint folyamat. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 150. o.

Varga Zs. András: Az igazságszolgáltatás átalakítása. In Fejes Zsuzsanna (et al.) (szerk.): Állam és jog: kodifikációs kihívások napjainkban. Gondolat Kiadó – Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Budapest-Szeged, 2013, 41-61. o.